

LITTERATUR

DET ANDRA VÄRLDSKRIGETS HISTORIA

Det första världskriget överskuggas numera helt av det andra. Det framstår snarast som dettas förspel. Hela vår syn på mellankrigstiden med dess olika försök att skapa en fast internationell rättsordning och göra Europa safe for democracy bestämmas av det bittra faktum, att den blott blev en parentes mellan tvenne världskrig. Huvudintresset, när det gäller första världskriget, rör mindre dess förlopp än dess uppkomst, ty detta erbjuder alltså historikerna svårösta problem. »How the war came», titeln på ett bekant verk härom, är det stora problemet. Det gäller naturligtvis icke i främsta rummet den utlösande faktorn, mordet i Sarajevo, och vad som hände under den s. k. svarta veckan, utan fastmer brandämnenas hopande, särskilt under decenniet före 1914. Ty efter Afrikas uppdelning 1904 börja de ledande stormakterna åter att armbågas i det trånga Europa, och spänningen växer år för år, tills den stora explosionen inträffar.

Med det andra världskrigets uppkomst förhåller det sig helt annorlunda. »Skuldfrågan» erbjuder intet problem. Däremot måste man åter och åter fråga sig, hur det kunde komma sig, att Västeuropas ledande statsmän icke förrän mot slutet av 1930-talet, först efter Münchenkrisen, insågo, att deras eftergiftspolitik mot Hitler blott stärkte dennes chanser att vinna det krig han medvetet styrde hän mot, och hans från början starkt hotade maktpositioner i Tyskland. Vid ett par tillfällen — före München och före Tysklands angrepp mot Frankrike — synas tyska generaler övervägt att störta Hitler genom en statskupp såsom enda medlet att rädda Europa från ett nytt världskrig och Tyskland från undergång. Säkert är, att vissa tyska högre officerare tidigare än de europeiska statsmännen, Churchill undantagen, insågo, att Tyskland styrdes av en ondskefull, kanske sinnessjuk gangster, som med bloddrypande nävar trevade efter mänsklighetens strupe. Det sades spydigt om Chamberlain, som efter München faktiskt tycks ha trott på »peace in our time», att han visserligen ej var av den uppfattningen, att Hitler var från Birmingham (såsom han själv) men från Manchester. Men de problem, som detta perspektiv rullar upp, äro mer av psykologisk än av politisk natur.

Om första världskrigets upprinnelse erbjuder forskarna, och lärarna, mer av eggande problem än det andras, är motsatsen fallet med själva förloppet. Icke så att förstå, som skulle det första världskrigets militära och politiska historia ej representera problem och spänning av sällsynt storleksordning. Men i ljuset av det andra världskriget ter det sig dock som en kraftmätning av mindre mått, icke blott kvantitativt utan även med hänsyn till de värden, varom striden kom att stå. Det wilhelmska Tysklands militarism kontraste-

Litteratur

rade visserligen mot västmakternas demokratiska ideal, men det tyska kejsarriket var dock trots allt en rättsstat på den kristna kulturens grund, medan nazisternas Tyskland både faktiskt och principiellt lösgjort sig från den. I sitt berömda tal efter sitt makttillträde i maj 1940 betecknade Churchill nazismen som »ett ohygglig tyranni, som aldrig överträffats i den mänskliga brottslighetens mörka och jämerfyllda historia». Ungefär en månad senare, då slaget om Storbritannien på allvar tog sin början, förklarade han: »På utgången av detta slag beror den kristna civilisationens fortsatta existens.» Det var ingen överdrift. Det verk, som nedan skall anmälas, hade vunnit på, om dess författare i högre grad, än som skett, framställt det andra världskriget icke blott som en förbittrad maktkamp utan även som en konflikt mellan oförenliga ideologier.

Wilhelm Thams *Världskrig och världspolitik 1939—1950* (Stockholm 1951) utgör 7:e delen av den på Saxon och Lindströms förlag utkomna »Folkens historia genom tiderna», vars föregående volymer redan hunnit utgivas i en andra, reviderad upplaga. I överensstämmelse med den nu allt mer utbredda uppfattningen, att historien bör tjäna nutidsorienteringen, är skildringen av den sistnämnda epoken bredare och fylligare än de föregående, inalles 626 sidor. Volymen är utomordentligt rikt illustrerad och bilderna försedda med text, som ofta slår. En fascinerande bilderbok. Bäst minns anmälares två illustrationer: ett isande hemskt foto av den lynchade Mussolini med hans dödade älskarinna, den andra ett snapshot av en ensam soldat, som rycker fram i terrängen omedelbart efter en bombkrevad i hans närhet. Bilden heter: »Kriget i verkligheten» och är försedd med följande citat från Eisenhower: »Varje man känner sig alldeles ensam, och var och en är offer för den mänskliga fruktan och skräcken, att varje rörelse eller blotta kan sluta med ögonblicklig död.»

Källor och litteratur, som stått till författarens förfogande, ha överflödat: memoarer — Churchills och andras — Nürnbergakterna, olika utrikesdepartementens publikationer osv. Och dock är detta blott en början. Varje till åren kommen historiker eller historiskt intresserad person måste i sanning gräma sig över att ej kunna få uppleva, hur kunskapen om det andra världskriget kommer att berikas, då nu arkiverade dokument komma att sprida nytt ljus över förlopp och sammanhang. Man tänke exempelvis på vad arkiven bakom järnridån komma att avslöja, när, eller om, de öppnas för den fria forskningen!

Att tiden likafullt är mogen för en sammanfattande framställning av det andra världskriget och dess närmaste följdföreteelser, behöver ingen betvivla, som läst den digra volymen. Man måste reservationslöst instämma i förlagsreklamens ord: »Det är ett spännande och djupt skakande kapitel ur mänsklighetens historia, som rullas upp av en lärd och skicklig berättare.»

Det andra världskriget är ett stort sorgedrama, som slutar med »hjältens» undergång. Dennes hybris torde ha få motstycken i världshistorien. Icke heller peripetien, lyckoomkastningen, saknas. Efter Montgomerys seger vid El Alamein i slutet av okt. 1942 och von Paulus' kapitulation vid Stalingrad ett par månader senare gick det

i accelererad fart utför med Hitlers »tusenåriga» rike, tills allt störtade samman i grus och spillror. För historikern, »den bakåtblickande profeten», får El Alamein och Stalingrad en innebörd, som de naturligtvis ej hade, då vi i andlös spänning för mindre än tio år sedan läste telegrammen därom. Mutatis mutandis gäller här Trevelyans berömda ord om slaget vid Høchstädt, där Churchills förfader i spetsen för den engelska armén tillsammans med österrikarna hejdade dåtidens aggressiva militärstat: »De, som från kullarna överblickade slagfältet, kunde se, hur tidvattnet i Europa vände sig, hur det började ebba från högvattensmärket för konung Ludvigs strävan efter universalmonarki.»

Det andra världskriget var ett verkligt världskrig, vilket det första aldrig blev. För första gången möta vi här en global strategi, med allt vad denna innebär av eggande problematik. Författaren har också ögonen öppna här för. Skildringen blir aldrig ensidigt episk. Möjligheter vägas mot möjligheter. Läsaren får bevittna de stora, ofta häftiga meningsbrytningarna i generalstabers och krigsråds — naturligtvis i den mån källornas vittnesbörd möjliggöra det. Givetvis är det svårt att dra gränsen mellan strategi och politik, då ju den förra i hög grad betingas av den politiska maktkampen. Men så vitt anmälaren förstår, skulle framställningen ha vunnit på om teckningen av den militära kraftmätningens böljegång inskränkts till förmån för en mer fördjupad skildring av de politiska motsättningarna mellan de tre stora och av försöken att överbygga dem. Väsentliga frågeformuleringar ha ingalunda undvikits, och på vissa spörsmål kan väl knappast på forskningens nuvarande stadium ges klarare besked, än dem författaren lämnat. Det torde också gälla den fråga, som i belysning av dagens situation syns betydelsefullare än andra: varpå berodde det, att Churchills förslag om engelsk-amerikansk invasion på Balkanhalvön, som, om den kommit till stånd, skulle ha omintetgjort Rysslands hegemoni i östra Centraleuropa och på större delen av Balkan, icke kom att realiseras? Men frågan hade dock varit förtjänt av en allsidigare belysning. Detsamma gäller också de sista årens av världssituationen influerade litteratur för och emot Roosevelt, vilken som bekant anklagas för ödesdigra eftergifter åt Stalin. Man hade gärna velat förnimma mer av ekot från den alltjämt pågående diskussionen härom. Författaren påpekar, att fruktan för rysk-tysk separatfred eventuellt varit en utslagsgivande faktor för Roosevelt och Churchill i Teheran och Jalta. Man frågar sig då: i så fall med vad rätt? Varpå berodde ytterst den ryska misstron mot västmakterna, vilken också i våra dagar präglar världssituationen? Varpå gav Truman sitt bifall till atombombars fällande mot Japan, då detta lands läge i alla händelser var hopplöst, sedan dess flotta förstörts i världshistoriens största sjöslag, oktober 1944? Eller, för att dröja vid motsidan: Varpå gick Hitler till anfall mot Ryssland redan i juni 1941, trots att inflytelserika tyska generaler ansågo tidpunkten för tidig och ryssarna själva tydligen voro helt inriktade på att söka bibehålla det goda förhållandet till Tyskland?

Dessa frågor föra över till andra. Anmälaren är ingen vän av den

Litteratur

s. k. heroistiska historieuppfattningen, tvärtom. Men det är dock uppenbart, att de stora avgörandena före och under det andra världskriget fattades av ett fåtal statsmän, som voro diktatorer eller diktatorers vederlikar. Hitler var icke blott till namnet utan även i verkligheten det tyska folkets ledare, ända tills han under krigets sista skede blev en bruten man. Roosevelt förde med genialisk skicklighet sitt folk ur isolationismen steg för steg in i kriget, långt innan det insett, att striden gällde också dess liv som fri nation. Och Churchill fyllde det engelska folket i dess ödestimma med sin egen kampanda. Men man söker förgäves en karakteristik av dessa män. Av Hitlers många politiskt viktiga tal citeras inget, och hans planer på världens organisation under det tyska härskarfolket omnämnas ej, ehuru de äro av största symptomatiska intresse. Att Ledaren var makalös även som fältherre och att han även som strateg med »sömngångaraktig säkerhet» valde det rätta bland alternativens mångfald, ingick som bekant såsom en huvudbeståndsdel i den goebbelska propagandan. När det sedan gick galet, fick naturligtvis Hitler hela skulden. Bland de tyska officerarna talades det då ironiskt om »Gröfaz» (förkortning av Grösster Feldherr aller Zeiten). I ett verk, där huvudvikten lagts vid andra världskrigets militära förlopp, saknar man en karakteristik av Hitler som fältherre.

Vi, som upplevat det andra världskrigets epok, kunna väl instämma med dem, som upplevde Alexander den stores: »Vi ha icke levat ett liv som andra människor; vad som skett inför våra ögon, skall förekomma senare släkten som en saga.» Det är givet, att den, som söker att på några hundra sidor ge en dokumenterad framställning av detta skakande drama, icke kan uttömma ämnet eller prestera ett urval av stoffet, som tillfredsställer alla. Även den, som skulle ha önskat ett och annat annorlunda, erkänner gärna nödvändigheten av begränsningens konst. En sammanfattande skildring som den föreliggande, den första i sin art på svenska, är värd den största spridning. Den låter oss återuppleva den stora tragedien, som vi själva en gång betraktat som åskådare, men nu från höga utsiktspunkter, som låta händelsernas sammanhang skymta fram ur töcknen.

Hugo Valentin.

TYSK STRATEGI UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET

»Die deutsche Wehrmacht muss darauf vorbereitet sein, auch vor Beendigung des Krieges gegen England Sowjetrussland in einem schnellen Feldzug niederzuwerfen.»

Weisung Nr 21: »Fall Barbarossa», 18 december 1940.

I *Krigshistoriska studier tillägnade Olof Ribbing* har Ernst Jungstedt kritiskt granskat »Polarräven», den mystiska tyska anfallsplanen mot Sverige från andra världskrigets senare skede. Jungstedt skriver i samband därmed:

»I februari 1942 räddades Sverige från ett tyskt anfall endast genom den militära högsta ledningens snabba och målmedvetna åtgärder. En tysk anfallsplan måste vid denna tid hava förelegat...»

Det anförda citatet återger en uppfattning, som tydligtvis varit och kanske allttjämt är ganska utbredd inom vida kretsar, främst militära och politiska, i Sverige. Här skall intet försök göras att utreda, hur en sådan föreställning kan ha uppkommit. I anslutning till den presentation av några på senare tid framlagda arbeten, belysande Tysklands strategi under det andra världskriget, som i det följande skall lämnas¹, synes det emellertid vara lämpligt att framhålla, att den, efter vad det numera förefaller, har ganska litet fog för sig. Otvivelaktigt var Sveriges militärpolitiska läge vid ifrågavarande tidpunkt kritiskt nog — såtillvida fanns säkerligen all anledning till skärpt beredskap. Men någon akut krigsfara torde näppeligen ha förelegat, och följaktligen kunna icke heller de beredskapsåtgärder, som i februari 1942 vidtogos, sägas ha räddat vårt land. Kan man överhuvud taget tala om »räddning» i detta sammanhang, så är det varken Hitler eller den svenska militärledningen, som äran därav tillkommer, utan snarare — och paradoxalt nog — den *brittiska* krigsledningen.

För att förstå innebörden härav bör man hålla i minnet, vad det avgörande motivet varit för Hitlers ödesdigra beslut att ockupera Norge 1940. Det var fruktan, som mer än annat drev honom, fruktan att bli förekommen av Tysklands fiender, närmast Storbritannien. Om britterna komme i besittning av Norge — resonerade Hitler och hans militära rådgivare —, skulle de därigenom bli i stånd att stoppa de för Tyskland livsviktiga malmtransporterna över Narvik samt kontrollera tillfartsvägarna till Östersjön. Dessutom skulle de få möjlighet, »ihre Luftwaffe von skandinavischen Flugplätzen aus gegen den Ostseeraum anzusetzen». En dylik risk kunde man inte ta, framhöll särskilt marinledningen, som dock för egen del tycks ha ännu mera tänkt på de för Tyskland positiva fördelar i form av ökade möjligheter till offensiv sjökrigföring mot de brittiska öarna, som innehavet av de norska hamnarna och fjordarna skulle medföra.² — Den 9 april 1940 slog man plötsligt till...

Under senare hälften av 1940 ävensom under större delen av det därpå följande året synes man på tyskt håll ha bedömt riskerna för brittiska landstigningsföretag i större skala såsom relativt obetydliga. Men läget förändrades även i detta hänseende efter det ominösa bakslaget i Ryssland kring årsskiftet 1941—1942. Nu, sedan huvuddelen av de tyska armé- och flygstridskrafterna blivit bundna i öster, greps

¹ Ifrågavarande arbeten äro: Kurt Assmann, *Deutsche Schicksalsjahre. Historische Bilder aus dem Zweiten Weltkrieg und seiner Vorgeschichte*. Wiesbaden 1950. Helmuth Greiner, *Die Oberste Wehrmachtführung 1939—1943*. Wiesbaden 1951. F. H. Hinsley, *Hitler's Strategy*. Cambridge 1951.

² Enligt Assmann var dock åtminstone marinchefen, storamiral Raeder, av den åsikten, att »der Verlust Norwegens an England, der auch Schweden völlig unter englischen Einfluss bringen würde, gleichbedeutend mit dem Verlust des Krieges sei». (Kurs. av rec.)

Litteratur

Hitler av en plötslig oro för vad som möjligen skulle kunna inträffa i Norge. Efterhand övergick denna oro i nära nog hysterisk skräck. Han kände sig mer och mer övertygad om, att britterna ämnade begagna tillfället till att söka komma i land i Norge. Och hade de väl lyckats få fotfäste där, kanske turen sedan skulle komma till Sverige, på vars neutrala hållning Hitler aldrig litade mer än jämnt.³

Det var under intrycket av dylika visioner och stämningar, som Hitler beordrade de tyska slagskeppen till Norge och lät förstärka det norska kustförsvaret. Och det var samma inbillade hot om en förestående brittisk landstigning i Norge, som kanske drev honom att låta vidtaga vissa förberedelser — mer än en »Schubladenentwurf» kan det dock icke ha rört sig om — för ett eventuellt ingripande mot Sverige.

Som bekant avstodo emellertid britterna från att försöka sig på en invasion i Norge »during the Arctic night». Invasionen kom ju senare samma år, men i rakt motsatt väderstreck. Och det var så Sverige »räddades» för i dagarna jämnt tio år sedan.

*

Det torde ha framgått av det anförda, att »Weserübung Nord», dvs. Norge-operationen, var förestavad av rent strategiska, dvs. militära, skäl. Det var ur tysk synpunkt intet primärt *politiskt* mål att sätta sig i besittning av Norge (och Danmark). Tvärtom måste detta för angriparen medföra en svår politisk belastning, något man icke ens på tysk sida kunde helt bortse från. Men de strategiska fördelarna bedömdes i detta fall upp- och överväga de eventuella politiska nackdelarna. Och därför fingo de förra bli utslagsgivande — »inter arma silent leges»!

Av grundläggande betydelse, då man går att studera tysk strategi under andra världskriget, är frågan, huruvida Norge-exemplet i berört hänseende kan betraktas såsom typiskt eller icke. I själva verket talar åtskilligt för att motsatsen var fallet, och att detta åtminstone inte lände krigföringen till båtnad. Den tyska strategien under Hitlers ledning dikterades av allt att döma i vida högre grad av politiska än av militära hänsynstaganden och överväganden.

Detta leder in på en principfråga, som särskilt Hinsley's nedan närmare behandlade arbete aktualiserar, nämligen den om strategiens rätta förhållande till politiken. — Såsom redan det välbekanta Clause-

³ Så mycket egendomligare förefaller det därför, att Hitler — enligt vad Greiner uppger — blott ett år tidigare på tal om »Fall Barbarossa» hade framkastat en förmodan, »dass Schweden um den Preis der Überlassung der Aaland-Inseln mitmachen werde». — I detta sammanhang må nämnas, att en svensk vägran till transitering av den s. k. Engelbrecht-divisionen sannolikt *icke* skulle ha lett till krigiska förvecklingar. Atminstone hette det i ett direktiv från mars 1941, att »falls die schwedische Regierung nicht die Genehmigung zur Benutzung ihrer Bahnen gäbe», man i stället finge inrikta sig på en successiv förskjutning norrut av de i Norge varande stridskrafterna. Detta behöver ju dock icke utesluta, att andra repressalier kunde ha vidtagits.

witz-citatet anger, är kriget — här ungefär liktydigt med strategien — ett slags politikens *ultima ratio*, eller kanske rättare sagt ett alternativ till diplomatien, att tillgripas sedan denna råkat in i en återvändsgränd. Kriget får alltså icke uppfattas som ett självändamål, det måste alltid förutsättas ha ett politiskt syfte. Därav följer då att strategien, den militära krigföringen, måste underordna sig politiken och anpassa sin målsättning efter den politiska, t. o. m. om detta skulle föranleda avsteg från grundläggande strategiska principer. *Men*: vid ett bedömande, en analys av den förda strategien måste då städse uppmärksammas, huruvida denna verkligen tillåtits att fritt utveckla sig inom ramen för den allmänna politiska målsättningen, eller om den även i utförandet varit bunden av politiskt betingade direktiv och hänsynstaganden, i vilket fall ett bedömande från rent militära premisser måste bli meningslöst. Detta är något, som Hinsley enligt recensentens mening icke tillräckligt beaktat, och det är också ett av skälen till att hans arbete, trots åtskilliga betydande förtjänster, likväl som helhet betraktat förefaller i viss mån förfelat.

Detta måste beklagas inte minst därför, att författaren uppenbarligen letts av en mycket stark ambition och därtill onekligen utfört ett pionjärarbete. Undersökningen har nämligen lagts upp efter rent vetenskapliga linjer och baserats så gott som uteslutande på samtida dokumentariskt material, med bortseende alltså från berättande källor av memoarkaraktär. Inte för intet är Hinsley akademiker, »lecturer in history» vid Cambridge's universitet; vissa avsnitt av boken ha också först framförts i den akademiska föreläsningens form.

De svagheter, som vidlåda Hinsley's bok, synas anmälaren väsentligen vara av två skilda slag. Dels äro de — anmärkningsvärt nog — av rent metodisk art, dels ligga de på ett mera allmänt principiellt plan.

Naturligtvis måste det teoretiskt — och, om man så vill, principiellt — vara alldeles riktigt att företrädesvis arbeta med primärt, samtida källmaterial (i förevarande fall visserligen tillgängligt blott i tryckt version). Men det verkar nästan, som om Hinsley råkat förbise, att forskaren icke därigenom fritages från skyldigheten att kritiskt värdesätta och sovra sitt källmaterial. Efter vad det förefaller, godtager Hinsley i allmänhet ganska urskillningslöst snart sagt vilka uttalanden som helst, vilka Hitler vid ett eller annat tillfälle gjort, utan att dessförinnan ha närmare granskat, under vilka speciella omständigheter eller i vilket sammanhang de tillkommit. Rent generellt brukar det ju gälla som en metodisk dödssynd att — såsom Assmann, självfallet utan allusion på Hinsley, uttrycker det — »ein Wort aus dem Zusammenhang reissen und ihm einen anderen Sinn unterlegen, als er sich aus diesem Zusammenhang ergibt». I det aktuella fallet tillkommer så Hitlers notoriska brist på sanningskärlek och uppriktighet. I själva verket är författaren nog medveten om, att Hitlers ord långtifrån alltid voro — och äro — att betrakta som kungsord, att fastmera hans ord icke sällan voro avsedda just att dölja de verkliga tankarna. I två skilda sammanhang anmärker Hinsley så-

Litteratur

lunda, att Hitler »was not always honest with Raeder». Men i tillämpningen synes han alltför ofta bortse härifrån. Det förefaller inte uteslutet, att en kollationering med den av Hinsley tydligt ringaktade memoarlitteraturen understundom kunde ha varit ägnad att ge ett rikigare perspektiv på vissa av honom anförda Hitleruttalanden.⁴

I detta sammanhang synes böra påtalas en annan ensidighet i Hinsley's sätt att bedriva källforskning. Främst har han öst ur den tyska marinstabens av britterna beslagtagna arkiv, varvid särskilt den tryckta utgåvan av protokollen från marinchefens föredragningar för och överläggningar med Hitler, *The Führer Conferences on Naval Affairs*, flitigt utnyttjats; dessa protokoll utgöra, säger Hinsley själv, hans »chief source». Följden härav har blivit, att de sjöstrategiska synpunkterna i Hinsley's framställning kommit att tillmätas ett oproportionerligt stort utrymme, vilket i sin tur synes ha förlätt författaren till en tolkning av den totala tyska strategiens innebörd och intentioner, som knappast torde kunna betecknas annorlunda än som missvisande.

Hinsley har, förefaller det, i sin forskning utgått från en arbetshypotes rörande den tyska strategiens allmänna inriktning, vilken han under arbetets fortgång sökt genom dokumentariska belägg underbygga och verifiera. Hans resonemang har därigenom kommit att få en viss prägel av tendens och förutfattad mening. Författaren synes f. ö. själv ha haft en känsla härav. Han tillstår med sympatisk uppriktighet, att den helhetsuppfattning, han kommit fram till, nog får sägas nära överensstämma med den typiskt brittiska synen på »Hitlers strategi». Men, urskuldar han sig, »I was not seeking to prove it when I began this work». Och han hävdar med eftertryck, att det faktiskt förhöll sig just på det sätt, som hans framställning ger vid handen: »The British position was central among Hitler's problems, and sea-power — — — was fundamental in its effect on his strategy.»

Finnas då verkligen några bindande bevis, eller endast några vägande indicier för, att Storbritannien för Hitler skulle ha framstått som huvudfienden eller, om man så vill, den farligaste motståndaren strategiskt sett? Assmann — vilken visserligen emellanåt förefaller en aning subjektiv i sina omdömen — hävdar med bestämdhet — och han är ingalunda ensam om denna ståndpunkt, åtminstone icke på tyskt håll —, att i själva verket Hitler »wollte von England nichts». Assmann söker på intet sätt överskylla, att Hitler långt ifrån alltid verkligen menade, vad han sade. Men han anser, att Hitlers hela attityd »spricht dafür, dass es ihm mit seinem Streben nach einem freundschaftlichen Zusammengehen mit England durchaus ernst gewesen ist».⁵

⁴ Hinsley's egen något förenklade syn på problemet framgår av följande självdeklaration: »I think it will be agreed that there is some merit in this approach if the documents can stand on their own, without the support of evidence which, however reliable, is less authentic; and I hope to have shown that they can.»

⁵ I detta sammanhang presenterar Assmann en kanske något väl subtil tolkning av Hitlers bekanta deklaration från maj 1939, traderad genom det s. k. Schmudtprotokollet: »Ziel ist immer, England auf die Knie zu zwingen!»

Nu faller detta ju närmast inom den politiska sfären. Och om också Hitlers politik kan antagas ha syftat till samförstånd med England, så säger detta i och för sig föga eller intet om hans strategis inriktning, efter det att kriget med Storbritannien väl hade blivit ett faktum, och sedan öriket efter Frankrikes fall vägrat att böja sig. — En dylik invändning kan ha skäl för sig. Men — och här kommer man in på den i det föregående berörda frågan om strategiens förhållande till politiken — av åtskilligt att döma var Hitler av rent politiska bevekelsegrunder emot att tillfoga Storbritannien ett avgörande militärt nederlag. Dessutom bedömde Hitler — »rein landstrategisch denkend» (Greiner) — något dylikt såsom varande mer eller mindre en överloppsgärning. Eftersom ju England redan hade fördrivits från kontinenten, måste risken för ett tvåfrontskrig hädanefter anses praktiskt taget eliminerad. Storbritannien representerade helt enkelt icke längre någon militär maktfaktor. »Zahlreiche Äusserungen von ihm liegen vor, aus denen hervorgeht, dass er England bereits für geschlagen hielt, es sei nur zu töricht, es einzusehen» (Assmann).

Planläggning och vissa praktiska förberedelser för den s. k. »Operation Seelöwe» pågingo visserligen under sommaren och förhösten 1940. Men föranstaltningarna bedrevos mer än lamt. Armé- och marinledningarna voro för det mesta inbegripna i ändlösa dispyter rörande det lämpligaste operativa tillvägagångssättet, för den händelse att... Endast Göring visade sig entusiastisk, om också inte precis för »Seelöwe». Men han såg och grep ivrigt efter den chans, som här yppade sig, att få lancera strategisk luftkrigföring i »absolut» bemärkelse. Hitler lät honom få som han ville och pröva sina och flygvapnets krafter i det s. k. »slaget om Storbritannien». Detta, krigshistoriens första exempel på renodlad strategisk luftkrigföring i Douhets anda, slog emellertid fel. Så småningom började det stå klart, att Göring hade tagit sig vatten över huvudet. Hitler föreföll dock icke att taga så hårt vid sig härav. Möjligen kände han det rentav som en lättnad att nu omsider ha fått en acceptabel förevändning att avblåsa »Sjölejonet». Han kunde då i stället helt koncentrera sig på förberedelserna för »Fall Barbarossa».

Ty ärkefienden framför andra var och förblev för Hitler — såsom han klart sagt ifrån redan då han på sin tid skrev *Mein Kampf* — Sovjetryssland. Härutinnan kunde ett efemärt mellanspel, såsom avslutandet av nonaggressionspakten i augusti 1939, ingen genomgripande förändring åstadkomma. Pakten var tillkommen uteslutande för att tillgodose ögonblickets krav — det gällde att få ryggen fri under en kommande uppgörelse med västmakterna. Därefter hade den fyllt sin egentliga uppgift och behövdes icke mer. Och lika fast besluten som Hitler var att i den stund det passade *honom* hänsynslöst bryta fördraget, lika övertygad var han, att ryssarna å sin sida ämnade göra detsamma så snart det för *dem* tedde sig opportunt.⁷ Där-

⁶ Säkerligen med full rätt anmärker Hinsley om Hitler, att »in his mind 'Sea Lion' was never more than a colossal bluff».

⁷ Visserligen förklarade Hitler för Mussolini på hösten 1940, att »Russland

för gällde det framför allt att se till, att icke det egna strategiska initiativet ginge förlorat.

Så tidigt som hösten 1939 lät Hitler också undfalla sig yttranden av innebörd, att vänskapsförhållandet till Sovjet kanske icke komme att räcka så länge.⁸ Och knappast låg Frankrike slaget till marken, så började Hitlers strategiska tankeverksamhet att allt ivrigare kretsa kring spörsmålet, huru man bäst skulle kunna rikta ett dråpslag mot paktpartnern i öster. Det är nog tämligen säkert, att det *definitiva* beslutet om krig mot Ryssland icke kom till stånd förrän efter det att Molotov återvänt från sin misslyckade mission till Berlin i mitten av november 1940. Men mycket talar för att det *principiella* avgörandet i realiteten hade fallit långt tidigare, *senast* vid ungefär samma tid som »Seelöwe»-projektet s. a. s. officiellt avfördes från dagordningen.

Frågan blir då till sist, huruvida något reellt sammanhang kan konstateras eller åtminstone antagas föreligga mellan å ena sidan beslutet att inställa invasionsförberedelserna och å den andra beslutet att effektuera plan »Barbarossa». Hinsley — och som det förefaller även Greiner — anser, att så måste vara förhållandet. Hitler beslöt sig för kriget mot Ryssland, menar Hinsley, »as a way out of his problems, as an escape from his frustration». Det skulle m. a. o. ha varit fråga om ett desperat beslut fattat av en desperat människa! Kanske är diagnosen i sak riktig men näppeligen i den bemärkelse, som Hinsley inlägger. Visserligen behöver man väl icke betvivla, att Hitler också menade, vad han sade, då han gav uttryck åt förhoppningen, att »Grossbritannien zu einer Verständigung bereit sein werde, wenn ihm durch Ausschaltung Sowjetrusslands der letzte Festlandsdegen — — — aus der Hand geschlagen würde». Men en dylik spontan hjärtesuck berättigar knappast till så vittgående slutsatser, som dem Hinsley, och i viss mån även Greiner, tycks vilja draga. Om verkligen ett direkt samband förefinnes mellan »Seelöwe» och »Barbarossa», så lär nog detta helt enkelt bestå däri, att — såsom Hinsley själv med viss inkonsekvens framkastar — Hitler, bestört över Storbritanniens oväntade omedgörlighet, till en tid hyste tvekan om det tillräddliga i att anfälla Ryssland, »while Germany was still at war with Great Britain». Huruvida Hitler emellertid i verkligheten anfäktades av några sådana betänkligheter torde vara diskutabelt. Att åtskilliga av Hitlers militära rådgivare gjorde det — däribland inte minst amiral Raeder — det står däremot utom allt tvivel.

*

wird nicht angreifen; in Russland regieren Männer mit Vernunft». — »Aber meinte er das wirklich?», spørjer A s s m a n n. Och det har man nog allt skäl att starkt ifrågasätta.

⁸ Man bör lägga märke till den bakgrund, mot vilken åsyftade uttalanden avteckna sig. Det var vid denna tid frågan om en tysk offensiv i väster, som stod först på dagordningen. Kontentan av Hitlers utläggningar var, att fara låge i dröjsmål, och att fred i väster vore en förutsättning för ett aktivt uppträdande i öster.

Vad betydde då i själva verket Hitlers »militära rådgivare», dvs. i första hand de tre vapengrenscheferna och deras (general-)stabschefer samt »försvarsstabschefen» och chefen för »sektion I» (»Wehrmachtführungsstab») i »Oberkommando der Wehrmacht» (OKW), för tillkomsten av de strategiska »idéprojekt», vilka buro Hitlers signatur? Och vilken roll spelade dessa fackmän vid de strategiska planernas konkreta utformning och praktiska genomförande? — För besvarandet av dessa och liknande frågor, av så väsentlig betydelse för ett riktigt bedömande av den tyska strategiens innersta syften och motiv, lämnar Hinsley's undersökning ganska ringa vägledning. Man kan hos Hinsley inhämta, hurusom den uppslagsrike och målmedvetne storamiral Raeder under en längre tid i förvånansvärt hög grad ägde Hitlers öra — låt vara att »Führern» långt ifrån alltid följde sin marinchef's råd och förslag. Men därutöver får man egentligen veta rätt litet om hur det tillgick bakom kulisserna och om det idoga rutinarbetet i den andens verkstad, där de »strategiska studierna» utarbetades och diskuterades, där principbesluten byggdes ut till detaljerade planer, och där dessa planer i sin tur omsattes i direktiv och order. — För att erhålla närmare upplysning rörande de antydda materierna måste man söka sig till andra kunskapskällor. Man erfar då en del hos Assmann och åtskilligt mera hos Greiner.

Assmanns och Greiners arbeten äro till såväl form som innehåll av väsentligt annorlunda karaktär än Hinsley's. Innehållsmässigt begränsa de sig icke så strikt som den sistnämnde till den rena strategien utan ägna ett avsevärt utrymme — särskilt gäller detta Assmann — även åt de strategiska planernas operativa genomförande. De båda tyskspråkiga arbetena ha heller icke samma »vetenskapliga» prägel som Hinsley's, termen här närmast tagen i bemärkelsen analyserande, utredande. Framställningen är hos såväl Assmann som Greiner övervägande deskriptiv och sakligt registrerande; hos Assmann lägger man dessutom märke till en viss stilistisk elegans, som förlänar hans skildring ett drag av krigshistorisk essäistik.

Det sagda betyder emellertid alls inte, att de tvenne tyska krigshistorikerna skulle få anses mindre väl skickade att på ett metodiskt riktigt sätt värdesätta och nyttja sitt källmaterial. Båda äro vetenskapligt skolade och ha dessutom haft stöd i direkta personliga erfarenheter och iakttagelser. Sålunda tjänstgjorde Assmann under kriget såsom chef — med viceamirals tjänstegrad — för marinstabens historiska avdelning och hade i denna sin egenskap tillgång till ett mycket omfattande aktmaterial, som åtminstone delvis numera torde ha gått förlorat.⁹ Greiner hade visserligen icke högre militär utbildning, men i gengäld ägde han förmånen att under de första krigsåren få dväljas på en utsiktspunkt, som beredde honom möjlighet att se och höra mera än kanske någon annan utanför de allra främsta toppfigurernas krets. Han fungerade nämligen såsom överkommandots officielle

⁹ Assmann betonar särskilt, att hans »Deutsche Schicksalsjahre» är det första »auf amtliche Quellen gestützte Werk über den Krieg, das in meiner deutschen Heimat erscheint».

Litteratur

historiograf, med placering i »Abteilung Landesverteidigung», dvs. operationsavdelningen, och med huvudsaklig uppgift att föra krigsdagboken.

Böcker ha, som det heter, sina öden; så ock krigsdagböcker. Inför kapitulationen i maj 1945 bestämdes det, att överkommandots krigsdagbok — »diese wichtigste Geschichtsquelle für die deutsche Führung im zweiten Weltkriege» — skulle förstöras. Så skedde också, ehuru väl brottstycken tycks ha undgått förgängelsen och numera lära befinna sig i amerikanernas händer. »Infolge besonders glücklicher Umstände» — för att begagna förlagsreklamens ord — lyckades det likväl Greiner att vid sammanbrottet rädda — förutom diverse privata annotationer, gjorda vid föredragningar, konferenser o. dyl. — dels vissa officiella handlingar av krigshistoriskt värde, dels (i avskrift) icke obetydliga delar av krigsdagboken. Det är med detta material såsom stomme som Greiner nu utarbetat sin bok. Denna måste sålunda tillmätas ett högst betydande källvärde, så mycket mer som vissa utdrag ur dagboken återges in extenso.

Det tyska överkommandot, framhåller Churchill i sina krigsminnen från *Andra världskriget*, »var långt ifrån ett koordinerat lag, som arbetade för ett gemensamt mål med tillbörlig förståelse hos de olika vapengrenarnas representanter för de andras möjligheter och begränsningar. Var och en ville vara den klaraste stjärnan på firmamentet.»

Churchills iakttagelse är otvivelaktigt träffande. Därav får man ett starkt intryck inte minst vid läsningen av Greiners bok. Delvis framgår av denna också, vilken den djupare anledningen var till de rådande dissonanserna.

Ytterst bottnade missförhållandet tydligen däri, att den tyska krigsmakten saknade en koordinerande topporganisation med erforderlig auktoritet. Att fylla en sådan funktion var visserligen den tillämnade uppgiften för OKW. I praktiken blev det emellertid icke så, och det huvudsakligen av två skäl. För det första betydde det en hel del i negativ riktning, att posten som »försvarsstabschef» med Hitlers nåde innehades av en man med så torftig intellektuell utrustning och så svag karaktär som generalfältnarskalk (sic!) Keitel. För det andra skulle nog OKW även under en kraftfullare chef ha haft svårt att tillbörligt hävda sig, alldenstund »försvarsstabschefen» endast var sidordnad med och icke överordnad vapengrenscheferna. Befälshierarkins topp kom därför att representeras endast av Hitler personligen — med fyra sinsemellan jämställda chefer sig direkt underställda (av vilka dock »försvarsstabschefen» gällde för att s. a. s. vara av lägre dignitet).

Om en dylik tingens ordning redan principiellt måste inge betänkligheter, så blev den direkt vådlig, då Hitler tog sig före att söka spela ut de olika vapengrenarna (jämte OKW) mot varandra. Mest illa råkade därvid armén (OKH) ut. Då det gällde marin- och flygfrågor medgav Hitler själv — åtminstone under de första åren — att hans sakliga kompetens inte var så stor; därför lät han också dessa

vapengrenar i interna angelägenheter sköta sig någorlunda själva. Men annorlunda var hans inställning i förhållandet till armén. I fråga om lantkrigföring ansåg sig Hitler vara expert; det hände, att han i arméoperativa spörsmål rentav åberopade sig på sina subjektiva erfarenheter från tjänstgöringen som rapportkarl under första världskriget! Dessutom kände han sig inte på samma sätt beroende av arméledningen, eftersom han ju mot denna kunde spela ut sin egen »arméstabs», den personellt armébetonade OKW. Det låg således en obestridlig logik i Hitlers drastiska åtgärd i december 1941 att helt enkelt ställa arméchefsbefattningen vakant och i fortsättningen själv fungera såsom chef för armén. Därigenom hade också konformiteten mellan OKH och OKW blivit nästan fullständig. Och »tysk strategi» kunde i än högre grad än förut anses liktydig med »Hitlers strategi».

Det kan naturligtvis starkt ifrågasättas, om — sådana de politiska utgångsvärdena och konstellationerna nu en gång voro — det överhuvud taget hade varit möjligt för Tyskland att i längden undgå ett totalt nederlag, vilket slags strategi som än hade tillämpats. Men sannolikt hade det militära nederlaget kunnat till omfattningen begränsas — alternativt fördröjas — under förutsättning att en mera rationellt organiserad och friktionsfritt fungerande högsta ledning hade stått till buds. Sådana tankar ha tidigare framskyntat i den tyska militära memoarlitteraturen (t. ex. von Lossberg) och ha tydligen föresvävat även Walter Görnitz, då han i ett nyligen utgivet översiktsverk om andra världskriget¹ skriver: »Wiederum enthüllte sich, wie verhängnisvoll das Fehlen eines gemeinsamen Generalstabes der drei Wehrmachtteile mit den notwendigen Vollmachten war, der klar das weltweite Ausmass dieses Ringens begriff und die dafür notwendigen Massnahmen treffen konnte.»

Måhända utgör just insikten om nödvändigheten av en dylik samordnande strategisk »hjärntrust», överordnad vapengrensstaberna, den positiva lärdomen av Hitlers strategiska insatser.

Arne Ståde.

¹ *Der zweite Weltkrieg 1939—1945*, I. Stuttgart 1951.